

Det moderna Sverige som ett konfliktlandskap

Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, 214 s., ill., Arkiv förlag, Lund 2016.

UNDER DET SENASTE årtiondet har det väckts ett intresse bland svenska historiker för politiska konfrontationer och sociala konflikter i Sveriges moderna historia. Sedan ett antal år tillbaka har ett transnationellt forskningsnätverk etablerats i Öresundsregionen, vilket inkluderat både historiker och sociologer intresserade av att studera politiska och sociala konflikter i historien. Nätverket har i dag utvidgats till att omfatta även historieforskare från de övriga nordiska länderna. I antologin *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* presenterar tolv yngre svenska historiker och samhällsvetare tio artiklar som behandlar politiska och sociala konflikter i 1900-talets Sverige. Gemensamt för forskarna som redigerat och författat antologin är ett intresse för kollektiva konfrontationer i det förflutna. Enligt redaktörerna, historikerna Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson, uppstår kollektiva konfrontationer ”när en grupp, ett kollektiv, utför handlingar som innehåller någon form av politiska krav eller som utmanar sociala maktrelationer [...]”. Detta kan innefatta upplopp, kravaller, våldsamma demonstrationer och politiska bråk på gator, torg och arbetsplatser. Utgångspunkten är att agerandet äger rum ”utanför gränserna för den dominerande politiska kulturen och dess normer för konfliktlösning”.

De flesta av bokens författare är inspirerade av den så kallade *Contentious Politics*-skolbildningen inom amerikansk historisk sociologi, vars främsta företrädare är den världsberömde, numera framlidne sociologen och historikern Charles Tilly. Att studera olika former av kollektiva politiska aktioner med Tillys teoretiska begreppsapparat är rätt så oprövat i Sverige och därmed ett nytt inslag i svensk historieforskning. Däremot har sociologen Flemming Mikkelsen i Danmark och Risto Alapuro i Finland tillämpat Tillys metodologi och teorier i sin respektive forskning om politisk kultur och politiska konflikter i Danmark och Finland.

Antologin närmar sig svensk konflikthistoria under 1900-talet utifrån lokal- och mikrohistoriska fallstudier. Syftet är att genom de lokala och ibland bortglömda konflikthistorierna teckna bilden av en annorlunda samhällsutveckling i Sverige under 1900-talet – ett Sverige där samhällsförändringen mötte motstånd underifrån, men också ett Sverige där samhällsförändring framtvingades underifrån.

Samhällsutvecklingen i 1900-talets Sverige kännetecknas i allmänhet av en fredlig demokratiseringsprocess. Det svenska folkhemmet uppstod och utvecklades i politiskt samförstånd och god konsensusanda. Även om den syn på svensk historia som bokens redaktörer vill utmåla är rätt så schematisk och hade krävt en utförligare kritisk diskussion, är den historio-grafiska poängen viktig: i svensk historieskrivning har så kallad upprorsforskning främst berört senmedeltiden och tidigmodern tid, medan det moderna svenska samhället anses ha utvecklats utan nämnvärda politiska konfrontationer. Historikern Magnus Olofsson, som även bidrar med en artikel i antologin, poängterar i sin avhandling från 2008 att det i svensk historia har etablerats en samförståndsberättelse om en politisk kultur som allt sedan tidigmodern tid fram till nutid präglats av kompromiss och konsensus. Som redaktörerna framhäver har även andra historiker, däribland Åsa Linderborg, Lars Berggren och Mary Hilson, betonat att berättelsen om den fredliga svenska modellen har påverkat svensk historie- och statsvetenskaplig forskning starkt. Enligt redaktörerna har det ”skett på bekostnad av människors kollektiva, utomparlamentariska handlande, som ofta har osynliggjorts eller förbisetts”.

En av antologins stora förtjänster är redaktörernas introduktionskapitel, där de uppmantrar forskare att använda de tillbudsstående teoretiska verktyg på det teoretiska fält som studerar sociala och politiska konflikter. Boken är kronologiskt uppbyggd och de enskilda artiklarna, författade av yngre historiker och samhällsvetare, belyser mindre kända fall av kollektiva konfrontationer under svenskt 1900-tal. Till skillnad från tidigare svensk arbetarhistoria, som i huvudsak fokuserade på lokala historiska fallstudier av arbetskonflikter och facklig kamp, fokuserar antologin inte på denna traditionella arena för marxistisk klasskamp. Det tidiga 1900-talet kännetecknades av en kamp för rätten att demonstrera, fredsfrågan, rösträtten och något så till synes opolitiskt som ”rätten att få suppa sig full”. I dessa politiska strider var det den ”traditionella” arbetarklassen som agerade – de som utgjorde socialdemokratins mycket brokiga och bråkiga stödtrupper. Därför står inte helt överraskande de grupper i samhället (bråkiga ungdomar, städerskor, miljöaktivister och den alternativa ungdomsrörelsen) vars sociala position, identitet och politiska strävanden hamnade i marginalen i det socialdemokratiska folkhemsbygget i fokus i de senare kapitlen.

Av de enskilda bidragen utgör bland annat Björn Lundbergs artikel om ”Nyårskravallerna i Malmö 1946–47”, där han undersöker ungdomsupplopp och den allmänna debatten bland politiker och experter om orsakerna till ungdomarnas beteende, ett mycket förtjänstfullt bidrag som visar på en blind fläck i svensk historieskrivning. Ungdomskravaller framstod som ett nytt samhällsproblem i efterkrigstidens Sverige. Lundberg visar i sin genomgång av tidningsdebatten efter de så kallade nyårskravallerna i Malmö 1946–1947 att man inte fäste uppmärksamhet vid eventuella sociala och politiska orsaker till ungdomarnas upproriska beteende där de öppet utmanade polisen och störde den allmänna ordningen i staden. Snarare talade tidningarna om behovet av att reglera försäljningen av nyårsmällare som enligt polisen orsakat de tumultartade händelserna. Lundbergs artikel belyser på ett intressant sätt en brytningsperiod i svensk historia då arbetarrörelsens skötsamhetsnorm började utmanas underifrån och det etablerade samhället försökte tolka och förklara ungdomarnas rebelliska beteende utifrån ett psykologiserande synsätt och sociala förklaringsmodeller. Detta skulle utmärka efterkrigstidens expertkunnande och hur man skapade och löste ”sociala problem” i det moderna samhället.

Den ryske litteraturforskaren Mikhail Bachtins karnevalbegrepp fungerar på ett tilltalande sätt i Lundbergs analys av ungdomsupploppen, enligt vilken ungdomarna vände upp och ned på samhällsordningen genom att öppet utmana den skötsamma vuxenvärldens inbyggda normer och föreställningar. Samtidigt finns det problem med att tillämpa Bachtins begrepp för att förstå upplopp, eftersom karnevalism på sätt och vis återspeglar överhetens syn på folklig upproriskhet. Risken blir att man återskapar det etablerade samhällets syn genom att bortförklara upproriskhet som en ofarlig och närmast nödvändig social ventil för att tillfälligt lätta på trycket hos de underordnade. Detta kan jämföras med hur man i de nordiska länderna förhåller sig till den ibland hejdlösa alkoholkonsumtionen under helger och veckoslut som ett slags motvikt till vardagens protestantiska arbetsetik.

Detta för mig vidare till Stefan Nyzells intressanta kapitel, en artikel med den rafflande rubriken ”Rätten att suppa sig full”. Rubriken passar in i det nyssnämnda: tanken om att arbetaren har rätt att få berusa sig efter arbetsveckans skötsamma strävan, ett nog så vanligt fenomen i den folkliga kulturen både i Norden och på annat håll. Nyzell lyfter fram en bortglömd dramatisk händelse, ett marknadsupplopp som ägde rum i Eskilstuna i början av oktober 1937. Förutom att marknadsupploppet var en spektakulär händelse, där arresteringen av en berusad marknadsbesökare ledde till stora demonstrationer som eskalerade i upprorsanda och våld mot stadens polis, utgör Nyzells artikel en berättelse om folkligt motstånd mot det moderna folkhemsprojektet, präglad av en social disciplinering

uppifrån. De nya socialpolitiska strävandena, som hade påbörjats under socialdemokratiskt regeringsinnehav, hade som syfte att rensa upp i det som kallades för "lort-Sverige". Folkets oreglerliga alkoholvanor skulle bort och gamla hälsovådligt och moraliskt skadliga traditioner hos bland annat arbetarklassen skulle ersättas med en modern skötsam livsstil. Den sociala ingenjörskonstens disciplinerande sida har varit föremål för tidigare forskning, men hur de som var föremål för denna disciplineringsprocess (re)agerade har inte alls uppmärksammats tidigare.

Det som Nyzells artikel tillför är att visa hur en folklig politisk kultur, där upplopp ingick i protestrepertoaren, levde kvar långt in på 1900-talet. Nyzell fortsätter här att granska det han påbörjade i sin uppmärksammade doktorsavhandling om de så kallade Möllevångskravallerna i Malmö 1926, nämligen de inte sällan spända relationerna mellan arbetarklassen och det socialdemokratiska partiet. Vid tiden för marknadsupploppet i Eskilstuna var SAP redan ett etablerat statsbärande parti och partiledningen hade i praktiken redan några årtionden tidigare gått in för en reformistisk linje i stället för en konfrontativ klasskampspolitik. Men som Nyzell visat i sin avhandling var utvecklingen från konfrontativ politik till reformism inte helt oproblematiserad och det fanns en utbredd ambivalens inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen gällande användning av politiskt våld. I Eskilstuna kristalliserades arbetarrörelsens inbördes konflikt mellan den skötsamma, reformistiskt inriktade partieliten och det bråkiga och egensinniga partifolket. Socialdemokratisk press skulle efter marknadsupploppet hävda att det inte var stadens arbetare som var skyldiga till upploppet utan folket från landsbygden som tillfälligt besökte marknaden.

Antologin lever upp till målsättningen att ge en mera konfliktfylld historisk bild av svensk samhällsutveckling, men det som jag saknar är en historiografisk och historisk komparation med Sveriges grannländer, särskilt Norge och Finland. Redaktörerna lyfter fram det transnationella och translokala perspektivet i flera av antologins artiklar, där författarna visar att de lokala konflikterna ofta ingick i en större konflikt rörelse som sträckte sig över nationalstatens gränser. I inledningskapitlet visar redaktörerna en medvetenhet om den metodologiska nationalismens utmaningar för exempelvis konfliktforskningen. Redaktörerna efterlyser synteser framom fler detaljerade mikro- och lokalhistoriska studier. Samtidigt anser jag att man inte ska underskatta lokal- och mikrohistoriens potential att utmana en historieskrivning som utgått från nationalstatens perspektiv. Just här hade jag önskat en komparation med norsk och finländsk historiografi, där lokal- och mikrohistoria sedan flera årtionden har haft en mycket viktig roll i att visa hur det lokala utmanar det nationella och vice versa. Det är som bekant inte forskningsobjektets storlek som är avgörande, utan hur

fokus på det småskaliga kan ge upphov till nya frågor och problematisera tidigare generaliserande förklaringsmodeller.

Antologin inriktar sig huvudsakligen på det slags politiska agerande som var öppet konfrontativt. I artiklarna tillämpas ett så kallat underifrån-perspektiv som utgår från bland andra E. P. Thompson, Eric Hobsbawm och George Rudé, vars forskning fokuserade på olika former av politiska protester hos den engelska underklassen under industrialiseringen. Särskilt Thompsons syn på klassformering och hur klass leder till politiskt agerande har influerat flera av antologins skribenter. Ett av de mer kända analytiska begrepp som Tilly utvecklade ligger även till grund för denna antologi, nämligen *repertoire of contention*, det vill säga konfliktrepertoar. Det anknyter till det kulturanalytiska perspektivet på upproriskhet i det förflutna – det som utmärkte just E. P. Thompsons forskning om den engelska arbetarklassens politiska kultur. I min läsning av antologin är det inte så mycket det strukturalistiska makroperspektivet (som Tilly företrädde) som är framträdande, utan just det kulturanalytiska perspektivet som kännetecknar mikrohistoriska och detaljerade lokala fallstudier.

Enligt mig är särskilt omtolkningen av begreppet politisk kultur och själva politikbegreppet i svensk historieforskning antologins viktigaste bidrag. Politik förstås inte som institutionaliserade politiska konflikter eller politiskt agerande i parlament, så som det uppfattades av de moderna folkrörelserna. Antropologen James C. Scott skulle däremot kritisera den så kallade upprorsforskning som bland annat Tilly och Thompson företrädde. Enligt Scott var och är uppror och politiska konfrontationer rätt så ovanliga. En viktig metodologisk fråga är varför just kollektiva konfrontationer framställs som uttryck för ett politiskt agerande underifrån. Tröskeln var trots allt rätt så hög för vanligt folk att göra uppror eftersom man – med goda skäl – var rädd för de konsekvenser som följde av att öppet konfrontera makthavarna i samhället. Därför hade jag gärna sett att man diskuterat den kollektiva konfrontationens möjligheter: vilka grupper och individer var det som gjorde uppror och i vilka sammanhang ansåg man att det konfrontativa politiska agerandet hade reella chanser att lyckas?

Samtidigt hade jag även gärna sett att man diskuterat kollektiva konfrontationer utifrån ett genus- och etnicitetsperspektiv, något som förhoppningsvis är föremål för fortsatta forskningsinsatser inom detta fält. Ytterligare en kritisk anmärkning är att de flesta artiklar fokuserar på urbana kollektiva konfrontationer, vilket är något överraskande i och med att Sverige under en stor del av 1900-talet var ett agrart samhälle. En del av skribenterna i antologin – inklusive redaktörerna – har tidigare publicerat en populärhistorisk antologi om Sveriges bråkiga 1800-tal och ett special-

nummer av tidskriften *Arbetarhistoria*, där de lyfte fram den bråkiga rurala politiska kulturen i Sverige före 1900-talet.¹ Vad hände med den bråkiga landsbygdsbefolkningen under 1900-talet?

Avslutningsvis vill jag påstå att antologin visar hur historiker kan delta i den samhällseliga debatten utifrån sitt vetenskapliga kunskapsområde. Genom att kritiskt omvärdera begrepp som politik, politiskt agerande och politisk kultur, utmanar historiker och samhällsvetare även nutida postpolitiska argument där politiken betraktas som en fråga om administration och förvaltning. Politik kan vara konfrontativt, och politik innebär enligt den belgiske statsvetaren Chantal Mouffe ”att ta beslut som tvingar oss att träffa val mellan motstridiga alternativ”. Antologin visar att det moderna Sverige utvecklades inte bara i god samförståndsanda utan också då människor agerade kollektivt för ett bestämt mål, som inte sällan kolliderade med andras och inte minst med maktavarnas vilja att försvara den rådande samhällsordningen. Postpolitiken är enligt Mouffe och den slovenska filosofen Slavoj Zizek ett farligt tillstånd för det demokratiska samhället, eftersom det lämnar spelplanen öppen för politiska rörelser som försöker utnyttja demokratins svagheter för sina egna dubiösa avsikter. Sedan andra världskrigets slut har den parlamentariska demokratin och dess institutioner aldrig utmanats på samma sätt som i dagens Europa och i stora delar av västvärlden. Kalla krigets slut och den globala marknadsekonomins utbredning blev inte den liberala demokratins segertåg som många i väst hade hoppats på. Brink Pintos och Ericssons antologi talar delvis utifrån ett ökat akademiskt intresse för att förstå och att studera det postpolitiska tillståndet i en tid som kantas av en alltmer konfrontativ politik i en värld som framstår som ett globalt konfliktlandskap.

Matias Kaihovirta

1. Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red.), *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal* (Lund 2011); Temanummer ”Politiska protester”, *Arbetarhistoria* 2014:1–2.